

Föderalizmus és Decentralizáció Kutató Intézet létrehozása Magyarországon
Establishment of the Institute of Studies in Federalism and Decentralization in Hungary

*MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutató-
központ
Regionális Kutatások Intézete*

*Institut Européen
de l'Université de Genève*

A magyar–svájci kapcsolatok, kölcsönhatások és a magyar adaptációk alakulásának történeti szakaszai¹

Hajdú Zoltán

tudományos tanácsadó, MTA KRTK RKI

Bevezetés

A magyar–svájci kapcsolatok mély történeti gyökerekkel rendelkeznek, a hosszú történeti kapcsolatrendszer több sajátos tartalmú és intenzitású szakaszra tagolható. Az egyes történeti korszakokban más-más kérdéskör állt a kapcsolatok homlokterében. A kapcsolatfelvétel első időszaka magyar dominanciával jellemezhető, a későbbiekben, különösen a modernizáció időszakában, a magyar adaptációs folyamatok erősödtek fel. A kölcsönhatások megemlétkésekor az átvételi kísérletekre, illetve a sikeres átvételekre koncentrálunk.

A magyarországi belső rendszerváltások, politikai átalakulások több – 1849, 1918-1920, 1945-1948, 1956 – emigrációs hullámot indítottak el Svájc felé. A magyar emigráció jelentős része sikeresen illeszkedett be Svájc belső viszonyai közé, s a mellett az emigránsok többsége megőrizte magyarságát is.

¹ A tanulmány a Svájci Hozzájárulás Testvértelepülési és Partnerségi Alap támogatásával készült

Mivel az érintett pályázat keretei között folyó kutatás elsősorban a mai struktúrák elemzéséből indul ki, jelen és nagyrészt jövőorientált, ezért a történeti kapcsolatok csomópontjait csak érintőlegesen mutatjuk be.

Korai kapcsolatok az 1550-es évekig

A magyar honfoglalás (896) után kibontakozó nyugati kalandozások (melyeket a korabeli nyugat-európai közvélemény rabló hadjáratokként élt meg, holott nagyon sok esetben valamely nyugat-európai hatalom „hívására” indultak el a magyar hadak, s szövetségeseként avatkoztak be a belső hatalmi küzdelmekbe) során a magyar csapatok többször átvonultak a mai Svájc területén. (A magyar mese- és mondavilágba a hófödte Alpok „üveghegyekként” vonult be. A kalandozó magyar hadak több hágót is használtak vonulásaik során.) 917-ben a kalandozó magyarok kifosztották Basel városát.

A korai magyar – svájci kapcsolatok leghíresebb esete „A szentgalleni kaland”, mellyel minden fiatal generáció megismerkedik mind a mai napig a magyar történelemoktatásban. 926 tavaszán a kalandozó magyar csapatok elfoglalták Szentgallen (Sankt Gallen) kolostorát, s barátkozásba, majd féktelen mulatozásba kezdtek a kolostorban. A magyar mondavilág úgy őrizte meg az esemény emlékezetét, hogy az „ottfelejtett” helyi barát jól érezte magát az „első kapcsolatfelvétel” alkalmával. A féktelen mulatozásnak egy magyar áldozata lett, aki részeg állapotában leesett a kolostor templomtornyából.

972-ben Géza fejedelem küldöttsége Szent Gallen-ben jelentette be I. Ottó német-római császárnak a megtérési szándékát. A császár Bruno (Prunward) szerzetest jelölte ki a magyarok térítő püspökévé. Bruno megkeresztelte Géza fejedelmet, s mintegy 5000 magyar előkelőséget. Szent Gallen így kiemelkedő szerepet kapott a kereszténység magyarországi terjesztésében.

A keresztes hadjáratok időszakában svájciak is átvonultak Magyarország területén a Szentföldre menet, de ennek csak szórványos nyomait regisztrálhatjuk a magyar történeti irodalomban.

Az 1291-ben három „őskanton” által létrehozott Svájc és az Árpád-ház kihalása (1301) után választó királysággá alakuló Magyarország számára időnként közös „ellenségként” jelent meg a Habsburg-ház.

A magyar diplomácia története szerint az első magyar – svájci államközi szerződést Hunyadi Mátyás magyar uralkodó 1479-ben kötötte az akkor még csak 8 kantonból álló Svájci

Államszövetséggel. (Svájcnak követe tartózkodott folyamatosan Mátyás udvarában, s ha kis számban is, de megjelentek svájci zsoldos katonák is Mátyás seregében.) Magyarország ekkor egy gazdag, fejlett közép-európai középhatalomnak számított, Svájc pedig lényegesen kisebb hatalmi és gazdasági potenciált képviselt.

A középkori magyar állam 1526-ban megkezdődött bomlási folyamatai miatt rövid időn belül alapvetően átalakultak a két ország közötti különbségek: Magyarország három részre szakadt, Svájc pedig ha lassan is, de növelte pozícióját.

A kapcsolatok alakulása Magyarország széttagoaltsága időszakában

A közösségközi kapcsolatok új tartalommal és formában jelentek meg az 1550-es évek elejétől kezdve. A magyarországi reformáció elindulásában és fejlődésében kitüntetett szerepet kapott Zürich és Genf. Zwingli hatásai Erdélyben váltak jelentőssé, míg Kálvin a magyar arisztokrácia és a városi polgárság körében hatott a legerőteljesebben. A svájci reformáció átvétele tekinthető a legsikeresebb és legmélyebb magyarországi hatásnak. (A „helvét hitvallások” körüli vita átfogta a magyar szellemi és egyházi élet szinte egészét.)

Az erdélyi fejedelmek függetlenségi és vallásvédelmi harcai jelentős hatást gyakoroltak a korabeli Svájcban. Nem véletlen, hogy Bocskai István (1557 - 1606) erdélyi fejedelem szobrot kapott Genfben (ott Bocskay) a reformáció emlékművén

A Habsburg Birodalomba ténylegesen beintegrálódó Magyarország elveszítette önálló külpolitikai lehetőségeit, de a lakosság egy része továbbra is kapcsolatban maradt Svájjal, figyelte Svájc fejlődését, s a kapcsolatok építése az oktatás területén kiemelkedő jelentőségre tett szert.

Svájc magyar oldalról történő megismerésének legfontosabb lehetőségét a magyar diákok svájci egyetemekre történő látogatásai jelentették. Az 1460-ban létrejött bázeli egyetem teológusokat és orvosokat is érdeklődőket vonzott Magyarországról. Az 1559-ben alapított genfi egyetemen szinte a kezdetektől megjelentek néhány szemeszterre erdélyi és magyarországi kálvinista teológushallgatók, illetve prédikátorok.

A beiratkozások számának megállapítására irányuló kutatások (elsősorban Szögi László publikációi) alapján szinte teljesen pontos képet kaphatunk a kapcsolatrendszeréről: 1526-1550 között 1, 1551-1600 között 34, 1601-1650 között 19, 1651-1700 között 33 magyar hallgató beiratkozását regisztrálták Svájc egyetemein. A fiatal egyetemi hallgatók éles szemmel és

megbecsüléssel figyelték Svájc belső életét, s valós viszonyait tudták elemezni, illetve közvetíteni a szélesebb magyar olvasóközönség felé.

Ha nem is nagy számban, de kialakultak rokoni kapcsolatok is a tanulmányok során. Több svájci származású feleség került Magyarországra, akik különösen Erdélyben játszottak érdemi szerepet.

Kapcsolatok Magyarország konszolidációs folyamatának időszakában, 1711-1848

Az 1700-as évektől kezdve szinte tömeges kapcsolatokról beszélhetünk: 1701-1750 között 194, 1751-1789 között 438 magyar hallgatói beiratkozást összegeztek Svájcban. Ez azt jelenti a korabeli viszonyok között, hogy szoros kapcsolatok alakultak ki a svájci egyetemek felé. Az 1833-ban alapított zürichi, illetve az 1834-ben létrejött berni egyetem közül az előbbi gyakorolt erős vonzást a magyarországi fiatalokra. Az 1855-ben létrejött zürichi politechnikum szinte a megalapításától kezdve fogadott magyar hallgatókat. Zürich jelentős szerepet kapott a magyar műszaki értelmiség képzésében, illetve továbbképzésében.

A francia nyelvterület egyetemei (Fribourg, Neuchatel, Lausanne) lényegesen kisebb érdeklődésnek örvendett a magyar hallgatók oldaláról. 1789-1867 között újabb 191 magyar diák beiratkozása jelent meg a svájci felsőoktatásban.

A meginduló magyar reformkor és gazdasági modernizáció egyfajta lehetőséget nyújtott a svájci iparosok és vállalkozók számára, hogy bekapcsolódjanak a magyar folyamatokba. Előszörban kis tőkével, de korszerű ismeretekkel rendelkező iparosok vették célba Magyarországot. Az egyik leghíresebb vállalkozóvá a svájci születésű Ganz Ábrahám (1814–1867) vált. A magyar vas-, acél- és gépgyártás egyik kiemelkedő vállalkozását alapította meg, folyamatosan fejlesztette a család.

Az első magyar politikai emigráció Svájcban

Az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc leverése után Svájc a magyar politikai emigráció egy részének lett a befogadója. A svájci emigráció legfontosabb vezetője gróf Teleki László (1811–1861) volt, akinek Ausztria által igényelt kiadatását Svájc megtagadta. A Genf központú magyar emigrációban katonák, papok, történészek, politikusok egyaránt jelen voltak. Klapka György (1820–1892) tábornok 1855-ben megszerezte a svájci állampolgárságot is, de érdemben nem kapcsolódott be a helyi politikai életbe.

A legsajátosabb politikai emigránsnak volt tekinthető gróf Zichy Antónia (1816–1888), gróf Batthyány Lajos kivégzett magyar miniszterelnök özvegye. Az emigráció az 1860-as évektől felszámolódott, az emigránsok jelentős része visszatérhetett Magyarországra, mások szétszóródtak Európában, illetve Amerikában.

Magyar–svájci kapcsolatok az Osztrák-Magyar Monarchia időszakában, 1867-1918

1867–1918 között még inkább a gazdasági kapcsolatok kerültek előtérbe. Sok híressé vált magyar iparos és nagyiparos család épített ki svájci kapcsolatokat. A svájci tőke több magyarországi, főként budapesti gazdasági ágazatban szerzett érdekeltségeket. Jelentős vállalkozói pályát futott be a svájci eredetű a Haggemacher család. Haggemacher Henrik (1827–1921) a malom, az élelmiszer, és a söripar területén vált jelentőssé.

Magyarország az Osztrák-Magyar Monarchia részeként több svájci székhelyű nemzetközi szervezetnek önállóan vált tagjává. A nemzetközi szervezetek egyfajta folyamatos magyar jelenlétre adtak lehetőséget Svájcban.

Az felsőoktatási kapcsolatok fennmaradtak, sőt sajátos szakágazatok területén bővültek is. 1867-1889 között 606, 1890-1919 között pedig 1096 fő tanult Svájc 9 egyetemén. A műszaki oktatás egyes területein sajátos ismeretekre tehettek szert a magyar hallgatók.

Emellett a középfokú képzés területén is megjelentek a kapcsolatok. A svájci leánynevelő intézeteknek a dualizmus egész időszakában folyamatosan voltak arisztokrata és felső középosztályi státuszú magyar diákjai.

Ebben az időszakban indult meg a svájci szarvasmarhák nagyobb tömegű behozatala Magyarországra, s kezdődött meg egy hosszú fajtaváltási folyamat a svájci tenyészállatok bázisán. A svájci mezőgazdaság jelentős innovációs hatást gyakorolt a magyar állattenyésztés egészére.

A svájci államberendezkedési és belső területszervezési modell magyarországi adaptációs kísérlete, 1918-1919

A svájci államberendezkedési minta, és nemzetiségi együttélési modell szükségszerűen jelent meg és hatott a dualista Magyarországon. Magyarország legjelentősebb társadalmi, politikai problémája a dualizmus időszakában (1867–1918) a nemzetiségi kérdés lett. A nemzetiségi kérdés megoldásakor a XIX.–XX. század fordulójától kezdve a magyarországi politikai gon-

dolkozásban és vitákban egyre inkább előtérbe került a különböző őshonos svájci nemzetiségek együttélése, avagy békés egymás mellett élésének megismerése, illetve kutatása. A leginkább átfogó példaként, követendő modellként ez a kérdéskör jelent meg a századforduló időszakában Magyarországon.

A dualizmus egész időszakában jelen volt a svájci kantonrendszer és föderalizmus megértésére irányuló törekvés, az alkalmazás körüli viták különböző szinteken és keretek között zajlottak. A föderalista berendezkedés kevés hívet szerzett magának, sőt az Osztrák-Magyar Monarchia tervezett föderális átalakítása kapcsán szinte a teljes magyar politikai elit tiltakozott ellene.

A „Keleti Svájc” teóriát kidolgozó Jászi Oszkár (1875–1957) szinte mindenre kiterjedően feltárta Svájc belső politikai struktúráját, a kantonok belső tagozódását, sajátos szerepét és ezek alapján dolgozta ki a svájci modell magyarországi alkalmazásának útját és módját.

A svájci struktúrák és gyakorlat magyarországi adaptálására az I. világháborús vereség után, 1918 őszétől került volna sor, de a soknemzetiségű történelmi Magyarország nemzetiségeinek többsége az elszakadás mellett döntött.

A magyar társadalom jelentős része pozitív módon tekintett a svájci modellre, de kételkedett a modell sikeres magyarországi alkalmazását illetően. Az I. világháború, illetve az Osztrák-Magyar Monarchia és a történelmi Magyarország felbomlása el is söpörte a modell követésének a lehetőségeit.

1918 őszén Károlyi Mihály kormánya felvette a diplomáciai kapcsolatokat Svájjal. A kormány Bedy-Schwimmer Rózsa feminista újságírónt nevezte ki követnek. Korántsem biztos, hogy egy harcos feminista kinevezése minden tekintetben javította az új, független magyar kormány megítélését a „konzervatív” Svájcban.

Az 1918–1919-es magyarországi válságok után, ha kis mértékben is, de ismét megjelentek a magyar politikai emigránsok Svájcban. A második, baloldali jellegű politikai emigráció tagjai közül csak kis számban maradtak tartósan Svájcban.

A két világháború közötti időszak

Magyarország függetlenné válása után a kétoldalú kapcsolatok alakításának új feltételei és lehetőségei jelentek meg. Ez nem csak a diplomáciai kapcsolatok ismételt felvételében jelent meg, de a Nemzetek Szövetsége Genfben lévő intézményeihez kapcsolódva is sok magyar ismerkedett meg a várossal, illetve az országgal. A „Genfbe-járás” valóságos fogalom

vált nem csak a magyar diplomáciában, de a jogi egyetemi oktatók között és a szélesebb jogi szakkörökben is.

A svájci tőke magyarországi terjeszkedése megjelent a gyógyszer-, a könnyű-, a vegyi- és élelmiszeriparban egyaránt. A két ország közötti kapcsolatok korrektek voltak tekinthetőek az időszakban.

A magyar-svájci áruforgalmi kapcsolatok az 1920-as évek elejétől fogva dinamikusan fejlődtek. Magyarország 1920-1940 között szinte minden évben jelentős külkereskedelmi aktívumot ért el az áruforgalomban. A magyar kivitelben az élelmiszerek, a mezőgazdasági termékek szerepeltek a legnagyobb arányban, de a korszak végén már megjelent a bauxit is. Svájcból órák, gépek érkeztek elsősorban Magyarországra.

A Svájcban élő magyarok két legfontosabb korabeli bázisát a Svájci Magyar Egyesület (Zürich) és a Svájci Magyar Társaság (Genf) képezte. Mindkét szervezet jelentős kulturális tevékenységet folytatott.

A II. világháború alatt Svájc látta el a tengelyhatalmakkal hadban álló országok magyarországi érdekeinek képviselőjét. 1942-1945 között a budapesti svájci nagykövetség jelentős segítséget nyújtott az üldözött zsidó magyar állampolgárok meneküléséhez, illetve több ezer ember túléléséhez. Az embermentő tevékenységben kiemelkedő szerepet játszott Carl Lutz konzul.

Az államszocialista korszak

1945-1948 között létrejött a harmadik magyar politikai emigráció Svájcban. Arisztokraták, a felső középosztály tagjai, menekülő polgári politikusok telepedtek le elsősorban az országban. A letelepedők többsége több nyelven beszélő, magasan kvalifikált szakemberekből állt, így könnyen illeszkedtek be az ország viszonyai közé.

Magyarország folyamatosan rendezte a Svájccal szemben fenn álló tartozásait. Ezek magukban foglalták a hosszú és rövid lejáratú adósságokat, valamint az egyéb állami tartozásokat is. A földreform és a vállalat-államosítások révén okozott és elismert károkat. Svájccal az elsők között (1950. VIII. 19.) kötötték meg az államközi vagyoni jogi szerződést. 1963-ban már csak 9,9 millió forint, házállamosítási adósság állt fenn.

Az államszocialista korszakban Svájc nem tartozott a szocialista magyar állam „fő ellenségei közé”, sőt a semlegességére való tekintettel egyfajta közvetett elismertségben részesült.

Az 1954-es labdarúgó világbajnokság magyar-német döntő mérkőzésének berni elvesztése révén Svájc a magyar futballtörténelem egyik sötét terepeként van jelen mindmáig. A rádióközvetítésen keresztül szinte az egész Magyarország „Svájcban volt” 90 percig.

Az 1956-os forradalom után tömegesen fogadott be az alpesi ország magyar menekülteket, főként fiatalokat. Ez a menekülthullám (a végleges elrendeződés után mintegy 12 ezer fő) jelentette a negyedik magyar politikai emigrációt az országban.

1964-től a diplomáciai képviselet nagykövetségi szintre emelkedett. 1973-ban sor került a svájci-magyar vagyoni jogi szerződés keretében a még fenn álló vagyoni jogi viták rendezésére. Magyarország 1,8 millió CHF összeget fizetett ki az államosítások káraiért. A tartozást Svájc 325 ezer CHF-el csökkentette az 1945 előtti magyarországi tulajdonosok által elhelyezett alvó számlák miatt.

Az 1970-es évek elejétől az utazási lehetőségek magyarországi bővülésével Svájc utazási célponttá vált ismét. A Panoráma Kiadó megjelentette a Svájc nagy útikönyvet, melynek segítségével részben az országban utazva, részben pedig otthon maradván is részleteiben megismerhette a magyar olvasó Svájcot és a svájci települések értékeit.

Az 1980-as években a kétoldalú kapcsolatok lassú, de folyamatos fejlődéséről lehet beszélni. A gazdasági kapcsolatok több ágazatban elmélyültek. A kétoldalú kapcsolatokat a lassú, de folyamatos építkezés jellemezte.

A „nagypolitikai szint alatti” magyar közgondolkodásban az 1980-as években a svájci semlegesség és konszolidált jólét megkülönböztetett tiszteletnek örvendett. Az 1980-as évek legvégén a semlegesség egyre nyíltabban jelent meg az alternatív politikai gondolkodásban is Magyarországon. E tekintetben az egyik állandó hivatkozási pontot Svájc jelentette.

A rendszerváltás után

Az 1989–1990 közötti rendszerváltás után a magyar-svájci kapcsolatok minden tekintetben új feltételek közé kerültek. Újraformálódtak a gazdasági, társadalmi, politikai kapcsolatok, s a vízumkényszer megszűnése miatt korábban sohasem látott nagyságrendben keresték fel a magyarok Svájcot.

1995-ben mintegy 40 érdekelt részvételével Budapesten ismét létrejött a Swisscham Hungary Svájci - Magyar Kereskedelmi Kamara. A svájci tulajdonú, illetve érdekeltségű vállalatok jelen vannak a magyar gazdaság szinte minden ágazatában.

A gazdasági és politikai kapcsolatok mellett felgyorsult a települési önkormányzatok közötti testvérvárosi kapcsolatok létesítése is. (Az önkormányzati kapcsolatok megalapozásában kiemelkedő szerepet játszottak az egyházközségek között korábban létrejövő együttműködések.) 2004-re a testvérvárosi kapcsolatok száma 21-re, partnermegyei együttműködések száma 2-re nőtt. A különböző nagyságrendű és fejlettségű magyar önkormányzatok a honlapjaik tanulsága szerint érdemi tudásanyagra tettek szert az együttműködés során. A helyi demokrácia gyakorlása különös figyelmet kapott a kapcsolatokban.

Magyarország 2004 évi európai uniós belépésével a gazdasági kapcsolatok lehetősége minden korábbinál szélesebbre tárult. Megjelent a svájci tőke érdeklődése Magyarország iránt, de Svájc nem vált igazán meghatározó tőkeszereplővé Magyarországon. 2004-ben a nyolcadik legnagyobb befektető volt csak, bár a svájci és svájci érdekeltségű cégek mintegy 12 ezer ember számára adtak munkát.

A modern kommunikációs technikák lehetővé teszik, hogy a magyarok az Interneten szinte mindenre kiterjedően, naprakész információkkal rendelkezzenek Svájcról, annak belső folyamatairól.

2006 februárjában a Svájci Szövetségi Tanács szándéknyilatkozatot tett közzé, melyben kifejezte, hogy az Európai Unió 2004. évi bővítését követően 1 milliárd CHF összeggel kívánja támogatni az új tagállamok gazdasági és társadalmi különbségének csökkentésére irányuló törekvéseket.

A megkötött Svájci - Magyar Együttműködési Program végrehajtásáról szóló Keretmegállapodás tartalmazta, hogy Svájc a keretmegállapodásban felsorolt területekre vonatkozóan 130,7 millió CHF vissza nem térítendő támogatást nyújt Magyarországnak 2007. június 14-től kezdve.

2002 után, de különösen a 2008-as gazdasági válság kirobbanásának időszakától kezdve „Svájc beköltözött a magyar családok életébe”. Feltehetően korábban együttvéve sem írták le annyiszor Magyarországon a Svájc, a svájci jegybank, a svájci frank kifejezéseket, mint ezekben az években. A svájci frank alapú deviza jelzáloghitelek miatt magyarok milliói figyelték és figyelik még ma is a CHF és a forint kurzusváltozásait, hiszen az átváltási kurzus emberek millióinak életét befolyásolja közvetlenül.

A svájci – magyar kapcsolatok mellett, részben azokon belül külön figyelmet érdemel a Svájcban élő magyarság és az anyaország kapcsolata. 2010-ben mintegy 25 ezer magyar él

Svájcban. A szerteágazó (szakmai, ifjúsági, vallási, egyházi, művészeti) szervezeteket a Svájci Magyar Egyesületek Szövetsége fogja össze országos szinten.

Svájc szinte valamennyi nagyobb városában találkozunk valamilyen jellegű magyar egyesülettel, csoporttal, kezdeményezéssel. Genf és Fribourg több magyar szervezetnek is otthont ad. Ezek a szervezetek egyszerre ápolják a magyar identitást Svájcban, valamint a svájci gazdaság, kultúra stb. jelentős közvetítői is Magyarország felé.

A magyarországi Református Egyház a magyar-svájci kapcsolatok egyik legmeghatározóbb történeti elemeként megörökítése céljával kezdeményezte, hogy 2014 Magyarországon legyen a svájci-magyar kapcsolatok éve. Kálvin halálának 450. évfordulóját ezzel a rendezvénysorozattal kívánják megünnepelni.

Összegzés

A két ország és nép kapcsolatait történetileg a kétoldalú konfliktusok hiányával jellemezhetjük. Minden feltétel adva volt az együttműködés kiszélesítésére, de igazán mindent átfogó kapcsolatrendszer nem alakult ki.

Az Európai Gazdasági Térben ma együttműködő országok kapcsolatrendszerének vázlatos áttekintése azt jelzi, hogy a hosszú távú történeti változások magukkal hozták a kétoldalú kapcsolatokat, az átvételek és hatások változásait is.

Magyarország és Svájc kapcsolatrendszerében a modernizáció időszakában a svájci hatások minősíthetőek erősebbeknek, a Svájcra gyakorolt magyar hatások lényegesen gyengébbeknek, s kevésbé mélynek tekinthetőek.

Magyarország európai uniós csatlakozása után a kétoldalú kapcsolatok új lehetőséget kaptak, annak ellenére, hogy Svájc nem tagja az EU-nak. A 2012-re kialakult kétoldalú viszonyok stabilak, de átfogónak és átütőnek csak részben nevezhetők.

A svájci pénzügyi támogatás az együttműködést feltehetően elő fogja segíteni, de önmagában nem generálhat teljes körű új kapcsolati struktúrákat.

Felhasznált irodalom

DEZSÉNYI B. (1946): Magyarország és Svájc. Budapest, Teleki Pál Tudományos Intézet. Hazánk és a nagyvilág. No. 6. 274 p.

FAJTH T. (1973): Svájc. Budapest, Panoráma, 552 p + mellékletek.

Svájc. In: Magyar tájékoztató zsebkönyv. Budapest, 1941, Societas Carpatho-Danubiana, pp. 965-973.

SZÖGI L. (2005): A külföldi magyar egyetemjárás a kezdetektől a kiegyezésig. – *Educatio*, XIV. évf. No. 2, 244-266 pp.

SZÖGI L. (2008): A külföldi egyetemjárás és a magyar értelmiségi szerep kapcsolata. – *Válóság*, LI. évf. No. 12.

Weboldalak:

- <http://www.mfa.gov.hu/kulkepvisolet/CH/hu>
- <http://www.eda.admin.ch/budapest>
- <http://www.swisscham.hu>
- <http://svajcicegek.lap.hu/>
- <http://svajc.lap.hu>